

Jan Horský

Úvodem

Předesílám, že k tomuto referátu jsem byl vyzván, sám bych si jej pro toto fórum nedovolil navrhnout. Nepůjde o „přehled bádání“, ale o *zamyšlení* a o pokus *ideálně-typicky rozvrhnout* problematiku a to ve vztahu k převážně české dějepisné produkci posledních deseti let. Po charakteristice „teorií v historických vědách“ (1.), se pokusím charakterizovat místo a způsob užití teorií (2.) v (české) dějepisné produkci, a to: (2.1.) v rámci tzv. „filosofie historie“, (2.2.) ve vlastní badatelské práci (způsobilost poměřovat navzájem teorie s „empirií“). Konečně se pokusím učinit i několik poznámek (3.) o místě teorií v tom, co by bylo možné pracovně nazvat „dějepisným prostředím“, tj. v širší literární produkci, jež určuje „české dějepisné pole“, zejména v oblasti překladové literatury, rámci (vysoko)školského traktování dějepisu. Vše bude ukazováno jen na *vybraných příkladech*.

Domnívám se, že vůči teoriím volí stále část české historické obce nedůvěřivý – ne-li až nevráživý – postoj a snaží se jim ubránit fortifikací svých pozic ať již spoléháním na domnělou nespornost jedinečných faktů, ať již svébytně interpretovaným narativistickým a textualistickým relativismem. Je to však právě způsobilost poměřovat „empirií“ s teoriemi, jež vytváří v širším rámci „dějepisectví“ prostor pro „historickou vědu“. prostor, v němž může historická věda produktivně komunikovat s dalšími obory a může reflektovat nejen svoji poznávací hodnotu, ale třeba i roli při uchovávaní kulturních hodnot. Teorie jsou tak jedním z konstitutivních prvků (historické) vědy. Netvrdím, že teoriemi může či musí být prostoupeno celé dějepisectví, tedy že celé dějepisectví se může a má proměnit v historickou vědu. Soudím ale, že bez teorií bude dějepisectví jen „dějepisem“, ne „vědou“.

* * *

1. Teorie v historických vědách

Určité obtíže může činit, že není jednoty v tom, co se míní „teoriemi“ ve vztahu k dějepisectví, popř. „teoriemi v historických vědách“, respektive „historickými teoriemi“. Vyjdu tak z *jednoho* (Welskoppova) z mnoha pojetí. Thomas Welskopp vymezuje „historické teorie“ jako formalizovaná shrnutí důležitých souvislostí, která přeměňují empiricky stanovené *pravidelnosti* do výpovědí o pravidlům odpovídajících logických vzorcích vztahů (*Es sind formalhafte Zusammenfassungen wichtiger Zusammenhänge, die empirisch festgestellte Regelmäßigkeiten in Aussagen über regelgesteuerte logische Beziehungsmuster verwandeln*). Welskopp dále upřesňuje (a v tomto zúžení jej, soudím, nemusíme následovat), že se jedná o výroky o *praktikách* aktérů, které se osvědčují (prokazují, *bewähren*) teprve v jejich historickém jednání (*erst in deren historischen Handeln*).¹⁾

Welskopp uvažuje čtyři „dimenze teorií“ v historických vědách: (1.) teorie poznání, které by však – dodávám- nemusely plně vyhovovat upřesňujícím podmínkám svrchu uvedené definice, (2.) „sociální teorii“ (*Sozialtheorie*) ve smyslu pojednání velmi obecných a nadčasových kvalit, týkajících se např. aktérské povahy člověka a pod., (3.) „teorie společnosti“ (*Gesellschaftstheorie*), jež se týkají sice také aktérů ale v rámci dialektiky individuálních jednání a nadindividuálních struktur, a konečně (4.) teorie dějinných procesů, v jejichž případě je však otázkou, nakolik jde o teorie nebo o „velká vyprávění“ (*master narratives* – viz ještě níže). Tyto dimenze teoretické práce se navzájem prostupují.²⁾ Podobně již dříve odlišoval Josef Meran (1.) „teorie o historické vědě“ (překrývají se vlastně s Welskoppovou první dimenzí) od (2.) „teorií v historické vědě“, které ještě třídil na (2a) „ne-historicko-vědní teorie“ a (2b) „historicko-vědní teorie“ Jiné rozlišení druhů teorií nabízí Chris Lorenz. Odlišuje (1.) „teorie pozorování“ (*Beobachtungstheorie*) od (2.) lze říci, vlastních teorií procesů a struktur, tj – do určité míry – od teorií, které by kupříkladu Jürgen Kocka označil jako „teorie vztažené k předmětům“ (*gegenstandsbezogene Theorien*).³⁾

Pro rozhraničení „historických věd“ a „dějepisu“ v rámci „dějepisectví“⁴⁾ je významný způsob řešení otázky poměru teorií dějinných procesů (Welskoppův bod 4.) k naracím. V jádře jde o to, zda je (a) historicko-vědní či dějepisné podání dějinného procesu (vývoje) jen narativní konstrukcí, v níž, jak ukazuje Paul Ricoeur, je pomocí specifické literární operace, tedy pomocí „zápletky“ (*plot, intrigue*) jakožto „konfigurace heterogenního“ či „souladu nesouladného“ prostředkováno jednak mezi jedinečnými událostmi a celkem příběhu, jednak mezi heterogenními faktory a konečně mezi různými časovými momenty; nebo (b) zda se na tematizaci (rozpoznání) dějinného procesu podílí teorie. Integrativní funkce zápletky vystupuje do popředí především tehdy, nemáme-li ani „empirické“ (řekněme: pramenné), ani teoretické důvody, proč určité skutečnosti v rámci našeho výkladu dějin propojovat. To se děje tím větší měrou, čím více se snažíme *dějepisně* s holistickými ambicemi postihnout *celý* dějinný proces jako takový. Abychom mohli naopak koncepcím dějinných procesů přiznat určitý teoretický status (jak to činí kupříkladu Jürgen Osterhammel), musíme pojednávat pouze určitý *dílčí proces* dějinné proměny, který se bude týkat jen explicitně vybraných entit (částí, vrstev či segmentů socio-kulturní skutečnosti), tj. bude veden pravidly analytického přístupu.⁵⁾

V následujících odstavcích mi půjde předně o teorie (historicko-vědního) poznání (Meranův a Welskoppův bod 1.). Dále beru v potaz především dvě z Lorenzem uváděných rolí teorií v historických vědách, totiž (1.) jejich úlohu při ohraničování předmětu bádání a při konstrukci jeho kontextu a (2.) požadavek, aby teorie poskytovaly „přezkušitelné hypotézy“. ⁶⁾ Při tom bude zapotřebí (a) odlišovat *zavádění teorií* od *konceptualizací* či prosazování se nových *témat* bádání. ⁷⁾ Nová témata sice mohou, avšak nemusejí nutně souviset s promyšlením či aplikováním teorií. Paul Veyne kupříkladu předpokládá určitý progres historického poznání v podobě pokroku konceptualizace, spočívajícím v „prodlužování dotazníku“, tedy v nárůstu počtu historiky uplatňovaných topoi, otázek, pojmů a idejí. „Jediný možný pokrok historie spočívá“ podle Veynea „v rozšiřování jejího vidění a zjemňování jejího vnímání originality událostí“. ⁸⁾ Tento pokrok však nemusí být přímo úměrný s možným růstem přítomnosti teoretické úvahy v dějepisectví. Teorie v dějepisectví je dále (b) zapotřebí odlišovat od *pojetí* či *konceptů dějin*. S tím úzce souvisí i nutnost (c) odlišovat *teorie* od *ideologií*. Tento požadavek se ukáže o to aktuálnější, uvážíme-li, že v českém prostředí se podle Miloše Havelky často přistupuje k „nahrazování teorie ideologií nebo dokonce jen politickými doktrínami“. Havelka tuto kritiku cílí jak na dějepisectví tak na sociologii. ⁹⁾ Konečně pak (d) je vhodné odlišovat *rozpracovávání* a *reflektované uplatňování teorií* od jejich používání, s Havelkou řečeno, „jako ornamentu“. Vývoj dějepiseckých témat, proměny konceptů dějin a míra a povaha ideologických vlivů na dějepisectví jsou zajisté legitimní otázky, avšak nejsou to ty, které zde kladu.

* * *

2. Místo teorií v produkci českého dějepisectví uplynulého desetiletí

Zdeněk Beneš říká, že „termín teorie (...) obecně označuje několik různých úrovní neempirického vědění, které je nutnou součástí (nejen) historické vědy“. Nabízí následně již výše zmíněné Meranovo třídění teorií, byť je nepřijímá zcela bez výhrad (v základním obrysu: teorie o *historické vědě*; teorie *uvnitř* historické vědy). ¹⁰⁾ Aniž bych si činil nárok na úplnost přehledu (jde naopak o značně subjektivní výběr) a aniž bych mohl na tomto místě nabídnout rozbor uváděných prací, pokusím se v následujícím textu upozornit na některé otázky či problémy, které se mi stran teorií v české historiografii uplynulých deseti let zdají být významné. Nejprve (2.1.) se budu věnovat Welskoppovu, Meranovu a Benešovu prvému okruhu teorií v historických vědách, tj. teoriím o těchto vědách (filosofii historie). Následně (2.2.) načrtnu několik poznámek k teoriím v historické vědě (Meranova a Benešova druhá oblast teorií, Welskoppova 2., 3. a 4. dimenze teorií). Je zároveň – zejména v první oblasti [ad (2.1.)] – zřejmé, že vydělení české produkce z produkce světové je do značné míry umělé a ryze pracovní. ¹¹⁾

2.1. Teorie historických věd, filosofie historie

Za – z mého hlediska viděno – – určující práce z oblasti teorie historických věd (či filosofie historie) bych si dovolil označit studie Miloše Havelky a Zdeňka Vašíčka. Havelka mimo jiné nabídl rozlišení tří základních *paradigmat* („transcendentálního“, tj. postupy reflektujícího pojetí) *filosofie dějin*. Chápe je v Kuhnově smyslu, avšak zároveň nikoli jako v čase po sobě následující, nýbrž navzájem paralelní. Jde o ontologické (tj. realistické), mentalistické (tj. konstruktivistické) a lingvistické (tj. komunikativní) paradigma. „Tato paradigma jsou stejně hodnotná a stejně oprávněná, protože rozhodnout o přijetí toho kterého není záležitostí argumentativní, ale spíše kulturní nebo mentální“. ¹²⁾ Zaslouhuje přinejmenším ještě upozornit na Havelkou zaváděný pojem „*symbolického centra*“ jakožto analytické kategorie, jejíž pomocí lze popsat průnik mimovědně konstruovaných obrazů např. určitých zlomových událostí minulosti do historické vědy, ale i naopak podíl dějepisectví na konstituování širšího sociálního vědění. ¹³⁾

Z mnohovrstevnatého díla Zdeňka Vašíčka zaslouhuje především uvést české vydání, původně sice již starší studie *Archeologie, historie, minulost*. Ve vztahu k zde mnou sledované problematice považují za vhodné upozornit především na Vašíčkův pojem „obrazu“ a na jeho výklad „*archeologizace historie*“. Pro Vašíčka představuje teorie „obrazu“ podstatnou součást kritiky jednostranného zdůrazňování příběhovosti dějepisectví. „Obraz“ souvisí s nutností „podat“ dějepisně či archeologicky „*situace*“, jež jsou „*synchroniemi*“ a jež proto nelze popsat „*diskursem příběhu*“. Obraz se vztahuje k celku. Je zde však „jisté napětí mezi totalitou minulosti a inteligibilitou historické reprezentace; napětí konstitutivní pro poměr zobrazovaného a zobrazení ve všech sférách lidského snažení“. Obraz se skládá z „*dílčích obrazů*“ a „*má holistický, globální charakter, protože může být čten v různých pořadích, která se mohou střídat – jsou aleatorická*“. Tím by se Vašíčkova koncepce lišila od Ricoeurovy, který by i tuto funkci „obrazu“ připisoval „*zápletce*“ se všemi důsledky ovšem (nelibovolnost pořadí čtení), jímž se chce Vašíček právě vyhnout. Aleatoričnost je pro obraz konstitutivní, a ve Vašíčkově pojetí jej odlišuje od vyprávěného příběhu, jež lze číst jen dvěma směry (dopředu a nazpět). Dějepisectví tak nelze redukovat na vyprávěčství. Prostor pro historickou vědu uchovává Vašíček i v rámci toho, co označuje jako „*archeologizovanou*“ historii. Ta souvisí s ústupem významu dějepisecké orientace na intencionální události. „*S >hrnci< nenakládáme jako se svědky ale jako s indikátory. Jednak mohou svědkové lhát, ale především vyprávějí jen to, co vyprávět chtějí – naše otázky je nezajímají. >Hrnce< se o nás nezajímají také, ale lze se jich ptát bezmála na vše, spokojíme-li se s jejich jednoduchým jazykem, omezeným na ano a ne. Naštěstí lze za indikátory považovat i svědky*“. Zároveň však platí, že „*každý popis – tedy i ten archeologický – je popisem orientovaným*“ a žádná metoda „*není nevinná*“ (viz níže). ¹⁴⁾

Oba právě jmenovaní autoři pak patří k těm, u nichž lze hledat opory při řešení následujících otázek a problémů: Dnes snad již značná část českých historiků a historiček přijala jako danost to, že existuje vždy více *paralelních výkladů dějin*. To, co však (a) zůstává otázkou, je *míra relativizace* dějepisného poznání/rozumění, jež je důsledkem. Zdá se zároveň, že pro mnohé jako by zde stále byla jen příkrá polarita: objektivistická *rekonstrukce* minulosti – ryze fiktivní *konstrukce* obrazu minulosti. Pokud vše nahlédneme tak, že neplatí-li jedno, musí plně platit druhé, může se nám stát, tak jako Wernerovi Paravicinimu, že – po mém soudu oprávněnou – skepsi vůči extrémnímu konstruktivismu překlopíme do – soudím, že nesprávného – přecenění možné objektivitě poznání.¹⁵⁾ Debaty o vhodné míře relativismu mají především povahu diskusí o narativistické kritice dějepisectví a o důsledcích tzv. lingvistického obratu. Jen těžko v nich však lze – řečeno s odkazem na Havelku – zaujmout stanovisko, jež nespadlo do jednoho z výše uvedených paradigmat (sám se pohybuji v rozhodujících krocích na půdě mentalistického paradigmatu).

Uplynulé desetiletí přineslo v tomto směru o dost radikálnější názory, než jakými jsou někdejší úvahy Jaroslava Marka o významu „tvaru“ dějepisného díla. Zmínit zasluhují především práce Dušana Třeštíka, Milana Řepy a studie Karla Šimy. Šima podává přesný rozbor lingvistické a narativistické kritické pozice vůči dějepisectví a z tohoto hlediska kritizuje jak Třeštíka tak Řepu, že nepřijímají lingvisticko-narativistické paradigma do důsledku. U obou spatřuje snahu kombinovat určitý základ objektivitě, „správnosti“ historiografického díla (u Třeštíka je to „pramen“ a „metoda“, u Řepy racionální složka díla) s relativizujícími faktory (u Třeštíka je to „příběh“, který historik volí na základě uznání společenstvím; u Řepy pak obrazotvorná složka díla).¹⁶⁾

Zejména Šimova kritika Dušana Třeštíka se mi zdá být oprávněná, byť věc nahlédnu z pozice mentalistického a nikoli lingvistického (jako Šima) paradigmatu. Předně, po mém soudu, platí již výše řečené: Narativistická kritika dějepisectví je oprávněná především tehdy, když chce historiografie podávat obraz *celých* dějin, ne již tak jednoznačně, pokud chce analyzovat dílčí problémy. Dále pak to, že vůči „prameni“ a pomocí zvolených „metod“ lze relativisticky uplatnit celou řadu příběhů, jak říká Třeštík, ještě přeci ihned ani neznamená, že to musejí být jenom vyprávěné příběhy (viz výše Vašíček o „obrazu“), ani to, že je těchto příběhů neomezené množství. To, že bychom mohli doložit, že dějepisectví mnohdy plní „objednávku“ společenství (kupříkladu pomocí analytického použití pojmu „symbolického centra“), ještě přeci neznamená, že tato (občasná) jeho praxe je noetickou nutností. V tomto smyslu by se dalo také Karlu Šimovi namítnout, že bere v potaz především radikální narativisty typu Whitea či Ankersmita, a ne třeba Ricoeura, který uznává – podobně jako Chartier – možnost rozlišit pravdivá vyprávění od fiktivních. S Josefem Válkou lze říci, že dějepisectví „je pravdivá rozprava o tom, co se skutečně stalo a je doloženo spolehlivými svědky“, což nevylučuje ani souřadnost paralelních výkladů, jsou-li adekvátní vůči pramenným stopám (indikátorům, o nichž mluví Vašíček), ani nepopírá, že je v historické vědě přítomno mnoho konstruktivistických kroků a prvků.¹⁷⁾

Jiným významným teoretickým problémem – již jen letmo zmíněno – je (b) otázka *povahy interpretativních postupů* kupříkladu při studiu dějin kultury. Na jedné straně je zde již z 90. let sémiotická, zčásti strukturalistická teorie kultury (Josef a Lydia Petraňovi). Ta by zčásti mohla vyhovovat antropologizujícím konceptům kultury, o nichž mluví kupříkladu Martin Nodl. Vůči těmto pohledům na minulou kulturu, které ji tou či onou měrou chápou jako „předmět“ studia, odlišný od kultury badatele, jsou na druhé straně zvažovány klasické hermeneutické postupy (Martin Kučera) a to zčásti i v návaznosti na studie z dějin dějepisectví, zejména ve spojitosti s dílem Zdeňka Kalisty (Zdeněk Beneš).¹⁸⁾ Dalším, zmínku zasluhujícím, problémem, jenž je i teoreticky promyšlen, je (c) otázka *paměti*.¹⁹⁾ Lze říci, že určité teoretické reflexe se nacházejí i v nejedné studii z oblasti dějin dějepisectví, přeci však české historiografii chybí soustavná reflexe vývoje jejího teoretického myšlení typu Nešporova rozboru české sociologie náboženství.²⁰⁾

Avšak ne všichni, kdo se zabývají teoriemi o historické vědě, by byli nakloněni rozpracovávání teorií *uvnitř* historické vědy, alespoň ne v jejich plné šíři. Pro narativistickou kritiku (třeba i Třeštíkova ražení) je teorie historie prostředkem, jak dovodit, že velká část dějinných koncepcí procesuálních změn a strukturací, které by z hlediska ontologického či mentalistického paradigmatu mohly případně nabýt povahy teorií, je jen literární fabulací příběhu. Rozpracovávání teorií *uvnitř* historických věd (s nímž by z výše uvedených autorů z toho či onoho důvodu mohl souhlasit jak Beneš, tak Havelka a také i Vašíček) má tak své odpůrce jak mezi radikálně relativizujícími narativisty, tak mezi faktopisně orientovanými historiky, trvajícími na nesporné objektivitě rozpoznávání jedinečných událostí, jež se vymykají jakémukoli zobecňujícímu výkladu. Otázkou však je, zda přesvědčení, že existují jedinečné, jakoby atomární události o sobě, není stejně extrémní (neřeknu-li stejně naivní) jako dogmatické uplatňování teze o neprůhlednosti jazyka, o tom, že za diskursivními praktikami nelze spatřovat ani praktiky sociální, ani ideje, a že historik je jen prostý literát?

* * *

2.2. Teorie v historicko-vědních studiích

Představa poznání historických *událostí o sobě*, poznání, jež je konceptuálně, teoreticky či koncepčně neutrální, je zcela iluzorní. Platí-li, že událost je *danost* navozující *změnu* (Lucian Hölscher), pak, jak upozorňuje Reinhart Koselleck,

může být událost vymezena vždy až *ex post* a je to teprve až určité „minimum před a po“ (*ein Minimum von Vorher und Nachher*), co dělá z danosti událost. Vůči jedné a téže danosti lze však (re)konstruovat určitých „n“ jejích „před“ a „po“ a to v závislosti na možných rozmanitých badatelských hlediscích, výchozích teoriích či koncepcích dějin. Každé „minimum před a po“ odkazuje k právě určité (opět s Koselleckem, ale i se Zdeňkem Vašíčkem řečeno) „teorii možné historie“. Událost tedy nemůže být *vně* „dějin“. Docházíme k závěru, jenž může být pro zastánce faktopisného, neteoretického dějepisu paradoxní: Čím více budeme usilovat o (iluzorní, domnívám se) poznávání událostí o sobě (jak *to doopravdy* a do co největší podrobnosti *bylo*), tím více budeme vlastně usilovat o *zrušení* dějin. Faktografické pojetí tzv. „historického přístupu“ – abychom uvedli analogii z teologie a bibliistiky – může vést k „*epistemologické pasti*“, o níž ve vztahu k metodě Slavomíla C. Daňka mluví Martin Prudký. Totiž „čím přesněji fakta poznáváme, tím více jsme elusivní, tím více nám unikají a ztrácejí na výpovědní hodnotě“.²¹⁾

Je věcí metodické vyspělosti naší badatelské práce, jsou-li ony dějinné koncepce, poskytující užívaná „minima před a po“, přítomny jen intuitivně, implicitně a nereflektovaně, nebo jsou naopak explicitní, promyšlené a tudíž i kontrolovaně užívané. Je věcí „kultury oboru“ či paradigmatu dějepisného bádání, v němž se pohybujeme, zda ono vědomé a (zčásti) kontrolované zacházení s koncepcemi dějin bude mít buď (a) povahu dějepisného vyprávění, nebo (b) reflektovaně konstruovaných filosoficko-dějinných koncepcí (ve smyslu – Havelkovou terminologií řečeno – převážně „obsahové filosofie dějin“), či konečně (c) historicko-vědních teorií (zajisté třeba i převzatých z antropologie, sociologie, religionistiky atd.). Možnost, že by mohlo jít (d) jen o ideologické floskule a politické doktríny, nelze sice *a priori* vyloučit, přece však je nutné požadovat, aby tato varianta byla v rámci pěstování dějepisectví na akademické půdě rozhodně odmítána, tzn. aby akademické instituce neprováděly – řekněme – obsluhu „symbolických center“, nýbrž se snažily o jejich neustálou kritickou dekonstrukci. Je při tom zřejmé, že určité ideologické prvky nejde z „dějepisu“, ale ani z „historické vědy“ jednou pro vždy vyloučit, nýbrž že je nutné je kritickou analýzou, reflektující metodu a výchozí teorie a badatelská hlediska, neustále vylučovat.²²⁾

Nadále budu sledovat především třetí možnost [*ad (c)*]. V jejím rámci lze říci, že „empirie“, která není (reflektovaně) vztažená k nějaké teorii (či alespoň explicitní tezi, popř. jasně artikulované koncepci), je z hlediska (historické) vědy jalová. To však – zdůrazňuji – ještě nemusí ihned znamenat, že by tato „empirie“ nebyla hodnotná pro to, co by bylo možné nazvat *uchovávající rolí historie* (dějepisectví).²³⁾ Nepopírám zároveň ani, že se k (potencionálně pramenným) artefaktům, textům či obsahům paměti nevztahujeme také iracionálně, emotivně, v rámci etických či estetických postojů, v epických či lyrických obrazech a asociacích.²⁴⁾ Chci se však na tomto místě věnovat – uznávám, že nemalou měrou redukcionisticky, avšak zároveň i weberiansky – jen racionální teoretické struktuře a jejímu napojení na empirii v dějepisectví. Tato struktura předpokládá zároveň i určitou metodickou vyhraněnost. Při tom lze říci, že na jedné straně je každá metoda legitimní tehdy a potud, pokud je racionálně vystavěná a vyargumentovaná. Na druhé straně však platí Vašíčkovu rčení, že „žádná metoda není nevinná“, neboť – s ontologickým důsledkem – něco odmítá a něco předpokládá.²⁵⁾

V českém dějepisectví uplynulého desetiletí mne přítomností (také) této racionálně-teoretické struktury a co do historicko-vědní způsobilosti empiricky poměřovat určitou teorii zaujaly přinejmenším tři studie, věnované v antropologickém slova smyslu kulturním jevům a jejich případné proměně. Jejich výběr je – plně doznávám – vesměs subjektivní a tudíž patrně i ve vztahu k celku historiografické produkce nahodilý. Gauchetem přeznačenou původní Weberovu teorii procesu odkouzlení světa diskutuje Daniela Tinková. Odkouzlení, chápané především jako odnáboženštění, dokládá rozbořem (trestně) právního diskursu jak v rovině legislativy, tak i příkladem rozborů vybraných případů soudní praxe především stran svatokrádeže, rouhačství, smilstva (ilegitimity), infanticidy a sebevraždy. Diskusi gauchetovské teze odkouzlení doplňuje ještě odkazem k Foucaultově pojetí bio-moci a načrtává schéma změny, díky níž byly některé delikty (infanticida a sebevražda) odkouzleny tím, že byly medicinalizovány. Tinková nadto uplatňuje i komparativní přístup (srovnává české, italské a francouzské poměry).²⁶⁾ Tinková tak diskutuje teorii, která by spadala pod Welskoppovu 3. a 4. dimenzi teoretického myšlení v dějepisectví.

Dalším příkladem historicko-empirického prověřování teorie dějinného procesu jsou studie Lucie Storchové, v nichž vychází z Foucaultovy teze o procesu konstituování novověkého subjektu vytvořením specifické „praxe >já<“. Tento způsob sebevztahu sice nelze redukovat na prosté vpisování se diskursu do subjektu (jde o specifickou mimodiskursivní praxi „já“), přece však jej jde zprostředkovaně vykazovat rozbořem diskursivních praktik. Storchová pak porovnává Foucaultovu tezi a jeho aplikaci této teze s (zároveň i genderově-analytickým) rozbořem dvou českých textových korpusů, s nábožensko-etickými texty, týkajícími se panenství, manželství a vdovství z 16. a 17. století, a s okruhem humanistické, veleslavínské literatury.²⁷⁾ Jde dodávám, převážně o Welskoppovu 2. – a v jakémisi implicitním pozadí i 4. – dimenzi teorií. Konečně jako třetí příklad zasluhuje uvést práce Veroniky Čapské věnované řádu servitů a to především díky způsobu strukturace „empirie“ ve vazbě k teoretickému konceptu „sebe prezentace“ (Welskoppova 2. oblast teoretického myšlení).²⁸⁾ Kromě právě uvedených tří prací by bylo možné poukázat v rámci sociálních dějin, zejména v jejich propojení s historickou demografií či dějinami rodiny, na další příklady empirického testování teorií procesuální proměny, ať již jde např. o tzv. protoindustrializační teorii či o snahu propojit sociologickou koncepci urbanizace s historicko-vědním bádáním (Welskopp 3. a 4. oblast teorií).²⁹⁾

* * *

3. Teoretické myšlení v českém „dějepisném prostředí“

Pohled na produkci českého dějepisectví ukazuje, že je v něm možné nalézt vrstvu reflektovaného racionálního teoretického myšlení, jež je – jak jsem řekl úvodem – konstitutivní pro každou „historickou vědu“, a pokusy o jeho propojení s „empirií“. Otázkou však je, jak je tato vrstva *silná*? Na ni zde si nedovoluji dát jednoznačnou odpověď – především vzhledem k tomu, že uvádím pouze příklady, aniž bych byl s to vztahnout je jakkoli statisticky vykazatelně k celku dějepisické produkce. Nadto, jak ji „měřit“? Počtem odkazů na teoretické práce? To neumožňuje odlišit užití teorií jako ornamentu od jejich reflektované aplikace. Bylo by tedy nutné výstavbu jednotlivých dějepisných prací *promýšlet*. To však jde v praxi učinit jen vzhledem k určitému vybranému vzorku... Řeknu-li, že tato teoretická vrstva v českém dějepisectví příliš silná *není*, je to tudíž, doznávám, jen intuitivně pocitový soud, ne-li jen prostý názor. Pokusím se tuto otázku však převést na pole, které bych nazval českým dějepisickým *prostředím*. Míním jím způsob přítomnosti dějepisectví v širším socio-kulturním poli (např. celková knižní produkce, [vysoko]školské traktování dějepisu, chod vědeckých institucí). Jsem si při tom vědom, že oproti dosavadnímu výkladu sestupuji co do metody na nikoli tenký, nýbrž spíše praskající led. Budu vypovídat vlastně především jen na základě reflexe své vlastní přítomnosti v tomto „prostředí“.

Z hlediska přítomnosti teorií v (jazykově) českém dějepisném prostředí získáme snad neoptimističtější obraz, pohlédneme-li na skladbu a rozsah *překladové literatury*. Širší čtenářská obec má dnes českojazyčné verze klasických děl počínaje kupříkladu Maxem Weberem, Norbertem Eliasem či Ernstem Cassirerem, přes Michela Foucaulta, Paula Veynea a Paula Ricoeura, až po Haydena Whitea, konče Marcellem Gauchetem. Má k dispozici klasická díla školy *Annales*, počínaje Marcem Blochem, přes Fernanda Braudela či Jacquese Le Goffa a Jean-Claude Schmitta, konče Rogerem Chariterem, mnoho z díla Petera Burkea, práce klasiků dějin vědy ražení Alexandre Koyrého, demografů a historiků rodiny, jako je Massimo Livi Bacci či Jack Goody atd.³⁰⁾

Již méně optimističtí budeme, položíme-li si otázku, jaký je dnes kupříkladu osud komparativní metody v českém dějepisectví? Pohlédneme-li ještě na produkci 90. let minulého století, nalezneme přinejmenším kupříkladu u Františka Šmahela zařazení českých předhusitských podmínek do evropského kontextu a inovované pojednání srovnávacího studia národních hnutí Miroslava Hrocha.³¹⁾ Takovéto rozsáhlé komparace nutně obsahují reflektované uplatnění teorií. Mají ale dnes v českém dějepisectví svá dostatečně četná pokračování?

Pesimismus konečně převládne, staneme-li se účastníky bakalářské, magisterské či doktorandské zkoušky z historie na nejednom – naštěstí ne rozhodně na všech – z akademických pracovišť, jež by třeba i samo sebe považovalo za obor profilující. Je velmi pravděpodobné, že budeme svědky zkoušení namemorované faktografie, při němž bude plně dán průchod „dějepisem“, spočívajícímu ve *znalosti* domněle objektivních faktů. Se snahou u zkoušky zjišťovat studentovu či studentčinu teoretickou kompetenci a způsobilost operovat se základními koncepty „historické vědy“ se setkáme jen zřídka. Není divu. Tomuto způsobu zkoušení namnoze odpovídá i vlastní výuka. Nejedna česká historik svůj „kulturní kapitál“, ne-li své existenciální vymezení, pojí s „habitem“ sečtělého znalce. Těch, co sami sebe vymezují ostrostí pojmového myšlení a teoretickou kompetencí, bude mezi historiky, obávám se, možná jen menšina. Nadto ještě část z nich bude sice uznávat význam teorií dějepisu (v duchu lingvistického a narativistického kriticismu), ne však již teorií v dějepisectví (tj. teorií vývojových procesů a socio-kulturních strukturací a pod.). Je to škoda pro dějepisectví samo. Stoupenci dějinně orientovaného teoretického myšlení dnes mají možnost najít uplatnění v rámci antropologie či etnologie, archeologie, demografie, historické sociologie, kulturologie či civilizacionistiky, popřípadě konečně v rámci některých směrů filosofie. Tyto obory si zčásti samy, zčásti za účasti některých historiků a historiček rozpracovávají své teoretické historizující přístupy.³²⁾ Mohou tak do budoucna existovat i bez českého dějepisectví. To však, pokud ztratí svoji teoretickou složku, zúží se jen na pouhý „dějepis“ a přestane v sobě zahrnovat „historickou vědu“.

* * *

Poznámky:

1) Thomas WELSKOPP, *Theorien in der Geschichtswissenschaft*, in: Gunilla Budde – Dagmar Freist – Hilke Günther-Arndt (Hg.), *Geschichte. Studien – Wissenschaft – Beruf*, Berlin 2008, Akademie Verlag, s. 138-157, citováno ze s. 139. Jiné vymezení teorií v historických vědách je chápáno jako konsistentní pojmové systémy, které nejsou odvozeny z pramenů a které slouží k identifikaci, rozkrytí a řešení historických problémů. Srov.: Jürgen KOCKA, *Gegenstandsbezogene Theorien in der Geschichtswissenschaft: Schwierigkeiten und Ergebnisse der Diskussion*, in: Jürgen Kocka (ed.), *Theorien in der Praxis des Historikers (Geschichte und Gesellschaft. Zeitschrift für Historische Sozialwissenschaft, Sonderheft 3)*, Göttingen 1977, Vandenhoeck & Ruprecht, s. 178-188; Hans-Ulrich WEHLER, *Anwendung von Theorien in der Geschichtswissenschaft*, in: J. Kocka – Th. Nipperdey (eds.), *Theorie und Erzählung in der Geschichte*, München 1979, s. 17-40, zejména s. 17-18. Nebo jsou od ostatních teorií (ať již užívaných mimo

dějepisectví, nebo v něm) odlišovány specifické „historické teorie“ coby teorie, které podávají výklad přechodu určité entity z jednoho stavu do stavu jiného. Rüsen je považuje za součást širšího „narrativního vysvětlení“. Srov.: Jörn RÜSEN, *Rekonstruktion der Vergangenheit. Grundzüge einer Historik II: Die Prinzipien der historischen Forschung*, Göttingen 1986, Vandenhoeck & Ruprecht, s. 37-47.

2) Th. WELSKOPP, *Theorien in der Geschichtswissenschaft*, s. 143-146; Thomas WELSKOPP, *Der Mensch und die Verhältnisse. „Handeln“ und „Struktur“ bei Max Weber und Anthony Giddens*, in: Thomas Mergel – Thomas Welskopp (Hg.), *Geschichte zwischen Kultur und Gesellschaft. Beiträge zur Theoriedebatte*, München 1997, Verlag C. H. Beck, s. 39-70, zejména s. 40-41

3) Josef MERAN, *Historische Methode oder Methoden in der Historie? Eine Frage im Lichte der Methodologiegeschichte*, in: *Historische Methode*. Herausgegeben von Christian Meier und Jörn Rüsen, München 1988, Deutscher Taschenbuch Verlag, s. 114-129, zejména s. 128-129; Chris LORENZ, *Konstruktion der Vergangenheit. Eine Einführung in der Geschichtstheorie*. Mit einem Vorwort von Jörn Rüsen, Köln – Weimar – Wien 1997, Böhlau Verlag, zejména s. s. 340-376; J. KOCKA, *Gegenstandsbezogene Theorien...*, S. 170-180. „Teorie pozorování“ zasluhuje podrobnější pozornost. Otázkou totiž je „empiričnost“ historicko-vědního prokazování. Většina vývojových teorií (Welskoppova čtvrtá dimenze) typu procesu „odkouzelní“ (Weber, Gauchet) či „civilizačního procesu“ (Elias) se totiž vyjadřuje o proměně entit, které jen *teoreticky postulují*, ale které nejsou v pravém slova smyslu „empiricky“ bezprostředně dostupné. Musí se tak zavádět – opět na teoretické bázi (právě jako součást „teorie pozorování“) – předpoklad, který určitý typ pramenných (diskursivních, ikonografických či statistických) stop a jejich variabilitu prohlásí za indikátor či symptom povahy a proměny oněch entit, o nichž chce příslušná teorie vývojového procesu vlastně vypovídat. Srov.: Roger CHARTIER, *L'histoire ou le récit véridique*, in: Philosophie et histoire, Centre Georges Pompidou, Paris 1987, s. 115-135, zejména s. 130-131; (Nově vyšlo v českém překladu jako 10. kapitola publikace: Roger CHARTIER, *Na okraji útesu*, Praha 2010, Pavel Mervart, s. 217-236.) Dále:: Zdeněk VAŠÍČEK, *Archeologie, historie, minulost*, Praha 2006, Nakladatelství Karolinum, s. 46, 50-52 a 69-72. Podrobněji argumentuji v: Jan HORSKÝ, *Poznámky ke vztahu historických věd a sociologie*, in: Jiří Šubr (ed.), *Historická sociologie*, Plzeň 2007, Aleš Čeněk, s. 525-548, zejména s. 530-536; Jan HORSKÝ, *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním. Úvahy o povaze, postupech a mezích historické vědy*, Praha 2009, Argo, s. 92-95.

4) Stran této otázky podrobněji argumentuji v: J. HORSKÝ, *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním*, zejména s. 311-36, 47-48, 50-53, 79-88, 99-106, 143-150 a 236-243.

5) Paul RICOEUR, *Čas a vyprávění I. Zápletka a historické vyprávění*, Praha 2000, OIKOYMENH, s. 104-113 a 248-287; Jürgen OSTERHAMMEL, *Zeiten*, in: Gunilla Budde – Dagmar Freist – Hilke Günther-Arnt (Hg.), *Geschichte. Studien – Wissenschaft – Beruf*, Berlin 2008, Akademie Verlag, s. 70-85, zejména s. 80-81. Podrobněji argumentuji v: J. HORSKÝ, *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním*, zejména s. 79-88, 99-106, 167-173, 186-196 a 231-235. Avšak je zde i značně široké pojetí „teorií možných dějin“, o nichž mluví Koselleck. S odkazem na něj by pak šlo také říci, že každé pojednání dějinného procesu – ať mikroprocesu, ať makroprocesu, ať budeme jeho tematizaci chápat jako prostou naraci, ať mu přiznáme alespoň zčásti teoretický status (v Osterhammelově či Welskoppově smyslu slova) – bude muset vyjít od *teorie možné historie*. Srov.: Reinhardt KOSELLECK, *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*, Frankfurt am Main 2000, Suhrkamp, s. 204-207.

6) Ch. LORENZ, *Konstruktion der Vergangenheit*. S. 357-358.

7) Za inovativní lze považovat tematizace: Martin NODL – František ŠMAHEL (edd.), *Člověk českého středověku*, Praha 2002, Argo; Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, Argo; Pavel HIML, *Zrození vagabunda. Neusedlí lidé v Čechách v 17. a 18. století*, Praha 2007, Argo; Vladimír URBÁNEK, *Eschatologie, vědění a politika. Příspěvek k dějinám myšlení pobělohorského exilu*, České Budějovice 2008, Historický ústav Filozofické fakulty Jihočeské univerzity (Monographia historica 9); Daniela TINKOVÁ, *Tělo, věda, stát. Zrození porodnice v osvícenské Evropě*, Praha 2010, Argo.

8) Paul VEYNE, *Jak se píšou dějiny*, Praha 2010, Pavel Mervart, s. 287-378, zejména s. 302- 304.

9) Miloš HAVELKA, *Dějiny a smysl. Obsahy, akcenty a posuny „české otázky“ 1895-1989*, Praha 2001, Nakladatelství Lidové noviny, s. 9; Miloš HAVELKA, *Ideje – dějiny – společnost. Studie k historické sociologii vědění*, Brno 2010, CDK, s. 85-94.

10) Zdeněk BENEŠ, *Obtížné pojmy, či pojmy na obtíž? Teorie a filosofie dějin v české historiografii*, in: Ivana Holzbachová a kol., *Filozofie dějin: Problémy a perspektivy*, Brno 2004, Masarykova univerzita, s. 71-84, zejména s. 73-74. odkazuje při tom na: Josef MERAN, *Theorien in der Geschichtswissenschaft*, Göttingen 1985.

11) Nejde jen o kontext vlastního oboru, ale i o sledování teoretických debat v antropologii, sociologii, religionistice, filosofii, teologii a pod. Debaty o možnosti „číst“ kulturu jako text, o vztahu diskursu a subjektu autora, o tom, zda je

jazyk průhledný a zda jsou za diskursivními praktikami „skryty“ praktiky sociální, o tom, co je to „smysl“ a co „význam“ při interpretaci kultury, textu, obrazu, zda je oprávněné spoléhat na předpokládaný transcendentní prostor vědomí, a mnohé další se dnes nedají vést v uzavřených oborech, ale mezi obory navzájem. Jejich cílem nemá být snižování tak sjednocení názorů, jako spíše zmapování povahy paradigmat a axiomů, z nichž ten který obor vychází.

12) Miloš HAVELKA, *Co může znamenat „filozofie“ v tzv. „filozofii dějin“*, Dějiny – teorie – kritika 1/2004, s. 191-211, zejména s. 197-198 a 200-211; Miloš HAVELKA, *úvod do filozofie dějin: tradice, možnosti, koncepty*, in: Ivana Holzbachová a kol., *Filozofie dějin: Problémy a perspektivy*, Brno 2004, Masarykova univerzita, s. 29-69, zejména s. 51-58.

13) Srov. např.: M. HAVELKA, *Dějiny a smysl*, s. 13-18; Miloš HAVELKA (ed.), *Spor o smysl českých dějin 2, 1938-1989. Posuny a akcenty české otázky*, Praha 2006, Torst, zejména s. 10-11.

14) Z. VAŠÍČEK, *Archeologie, historie, minulost*, zejména s. 50-51 a 91-98. Zdeněk VAŠÍČEK, *Z pravěku prehistorie. Obrázky z dějin archeologie*, *Archeologické rozhledy* 59/2007, s. 747-760. Část práce vyšla v českém překladu již dříve: Zdeněk VAŠÍČEK, *Obrazy (minulosti). O bytí, poznání a podání minulého času*, Praha 1996, Prostor.

15) Podrobněji argumentuji v: Jan HORSKÝ, *„Předsudky o standardech vědeckosti historiografie.“ Stručná poznámka na okraj „sporu“ o třetí vydání Kutnarových a Markových Přehledných dějin českého a slovenského dějepiscství*, *Dějiny – teorie – kritika* 7/2010, s. 280-2885. Srov. dále: Werner PARAVICINI, *Die Wahrheit der Historiker*, München 2010, R. Oldenbourg Verlag.

16) Jaroslav MAREK, *O historismu a dějepiscství*, Praha 1992, Academia, s. 49-99; Dušan TŘEŠTÍK, *Myslit dějiny*, Praha 1999; Dušan TŘEŠTÍK, *Češi a dějiny v postmoderním očistci*, Praha 2005; Milan ŘEPA, *Poetika českého dějepiscství*, Brno 2006; Karel ŠIMA, *Velké vyprávění o lingvistickém obratu v teorii dějin a malý příběh české historiografie*, in: Lucie Storchová – Jan Horský a kol., *Paralely, průsečky, mimoběžky. Teorie, koncepty a pojmy v české a světové historiografii 20. století*, Ústí nad Labem 2009, Albis international, s. 67-94, zejména s. 91-94.

17) Srov.: Josef VÁLKA, *Nejen 60. léta*, in: Ivana Holzbachová a kol., *Filozofie dějin: Problémy a perspektivy*, Brno 2004, Masarykova univerzita, s. 221-234, citováno ze s. 221; R. CHARTIER, *Na okraji útesu*, např. s. 99-112 a 217-236; Georg G. IGGERS, *Dějepiscství ve 20. století. Od vědecké objektivity k postmoderní výzvě*, Praha 2002, Nakladatelství Lidové noviny, s. 20-21.

18) Josef PETRÁŇ – Lydia PETRÁŇOVÁ, *Dějepis hmotné kultury*, in: Josef Petráň a kol., *Dějiny hmotné kultury II/1*, Praha 1995, Karolinum, s. 9-30; Martin NODL, *Mikrohistorie a historická antropologie*, *Dějiny – teorie – kritika* 1/2004, s. 237-252; Milena BARTLOVÁ, *Reprezentace*, in: Tomáš Borovský – Jiří Hanuš – Milan Řepa (eds.), *Kultura jako téma a problém dějepiscství (= Země a kultura ve střední Evropě 2)*. Brno 2006, Práce přihlašující se k historické antropologii se musí tím či oním způsobem vyrovnat s Geertzovým pojetím kultury jako (reprezentacemi potencionálně nabitého) sémiotického symbolického systému a i s jeho požadavkem tzv. „emického přístupu“. Ten je Geertzem kladen do opozice vůči klasické (historické, filosofické, theologické) *hermeneutické metodě*. Dějepiscství se tak musí s tímto metodickým napětím vyrovnávat, srov. např.: Martin KUČERA, *Kultura jako kategorie dialektické hermeneutiky. Skica k budoucímu možnému řešení problému*, in: Tomáš Borovský – Jiří Hanuš – Milan Řepa (eds.), *Kultura jako téma a problém dějepiscství (= Země a kultura ve střední Evropě 2)*. Brno 2006, Historický ústav AV ČR – Matice moravská, s. 43-49; Zdeněk BENEŠ, *Zdeněk Kalista v kontextu rozumějící historiografie*, in: Zdeněk Kalista a kulturní historie. *Z Českého ráje a Podkrkonoší*, *Supplementum* 6, Semily 2000, s. 13-24. Debatovány jsou i otázky pojetí „kultury“ a jejího poměru k „civilizaci“ (např. srov.: Milan ŘEPA, *Umění, kultura, civilizace: několik zastavení namísto úvodu*, in: Tomáš Borovský – Jiří Hanuš – Milan Řepa (eds.), *Kultura jako téma a problém dějepiscství (= Země a kultura ve střední Evropě 2)*. Brno 2006, Historický ústav AV ČR – Matice moravská, s. 11-23), věnována je i pozornost tzv. „kulturnímu obratu“ v sociálních dějinách (srov. např.: Jiří ŠTAIF, *Sociální a kulturní dějiny. Několik poznámek k postmoderní diskusi*, in: Tomáš Borovský – Jiří Hanuš – Milan Řepa (eds.), *Kultura jako téma a problém dějepiscství (= Země a kultura ve střední Evropě 2)*. Brno 2006, Historický ústav AV ČR – Matice moravská, s. 35-47).

19) Radmila ŠVAŘIČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, *O paměti, historii, vědomí a nevědomí. Současná bádání v paměťových studiích*, *Dějiny – teorie – kritika* 4/2007, s. 232-253; Zdeněk VAŠÍČEK – Francoise MAYER, *Minulost a současnost, paměť a dějiny*, Brno – Praha 2008, CDK, zejména s. 153-185.

20) Zdeněk R. NEŠPOR, *Ne/náboženské naděje českých intelektuálů. Vývoj české sociologie náboženství v mezinárodním a iinterdisciplinárním kontextu*, Praha 2008, Scriptorium.

21) Lucian HÖLSCHER, *Ereignis*, in: *Lexikon Geschichtswissenschaft. Hundert Grundbegriffe*, herausgegeben von Stefan Jordan, Stuttgart 2002, Philipp Reclam jun.s. 72-74; R. KOSELLECK, *Vergangene Zukunft*, s. 144-157 a 204-207; Z. VAŠÍČEK, *Archeologie, historie, minulost*, s. 63, 85 a 94-95; Martin PRUDKÝ, *Slavomil C. Daněk v kontextu starozákonní biblistiky 20.-30. let*, in: Ondřej Macek – Jan Rückl (eds.), *Slavomil C. Daněk v kontextu českého*

protestantismu a starozákonního bádání (= Studie a texty Evangelické teologické fakulty 11/2007/2), Praha 2010, s. 1-13, citováno ze s. 7 a 10.

22) M. HAVELKA, *Co může znamenat „filozofie“*..., s. 197; M. HAVELKA, *Dějiny a smysl*, s. 13-18. Srov. též některé rozbory dějin dějepisectví a jeho teoretických a politicko-ideologických předpokladů, např.: Martin NODL, *Dějepisectví mezi vědou a politikou. Úvahy o historiografii 19. a 20. století*, Brno 2007, CDK.

23) Dějepisectví, ať již v podobě „dějepisu“, ať v podobě „historické vědy“ má významnou *kulturu* (kulturní hodnoty) *uchovávací* či *kulturotvornou* funkci. Nemyslím jí nějakou bezduchou, školometskou znalost „faktů“ nazpaměť. Touto funkcí naopak míním schopnost interpretativně *tlumočit* a rozumivě *vysvětlovat* dnešku kulturní obsahy minulosti tak či onak vázané k artefaktům, textům či obsahům kolektivní i individuální paměti. To, co bychom mohli nazvat *kulturním dědictvím*, není prostým fyzickým obsahem knihoven, archivů, muzeí a galerií či pouhou topografickou a geografickou strukturací architektury měst a modelace krajiny. Kulturní dědictví naopak soustavou „živých“ a velmi těkavých entit, neboť jeho jádro je *sémiotické* povahy. Má totiž svoji existenci převážně ve schopnosti dneška nějakým způsobem rozumět hodnotám a významům minulosti. Kde se ztratí schopnost tlumočit kulturní obsahy minulosti, tam se artefakty a texty promění v němé předměty (a stane se „politicky průchozím“ prohlásit památkovou péči o ně za ekonomicky iracionální). Nechci se zde pouštět do debaty, zda může historická věda interpretativně (re)konstruovat již jednou zavrstvené kulturní významy, či nikoli. Poznamenám jen, že ani ona uchovávací role historie se neobejde bez (sémiotické) teorie kultury. Odkázat lze alespoň ke studiím typu: Jan ASSMANN, *Kultura a paměť. Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*, Praha 2001.

24) Srov. např.: P. VEYNE, *Jak se píšou dějiny*, s. 300-301. Stran právě řečeného by šlo vyjít z jeho rozlišení „dvou částí“ „faktu“. „Jedna se čte doslovně v dokumentech a v našich příručkách, druhá je *aura*, kterou nasaje specialista při kontaktu s prameny, ale kterou neumí převést do slov“. Dodejme jen, že u jednoho z prvních klasiků narativistické kritiky dějepisu snad překvapí, že lze určitou složku „faktu“ číst *doslovně* v dokumentech. Dále pak, že onu „auru“, o níž mi v tomto odkazu především jde, zdaleka nemusí pociťovat jen specialisté.

25) Zdeněk VAŠÍČEK, *Podmínky volby*, Praha 2003, Triáda, s. 178-190. Vašíček v návaznosti na Ernesta Gellnera a Paula Feyerabenda říká, že každá metody by měla být právě jakožto metoda neutrální, ale je také jistě něčím víc, než jen dodržováním pravidel formální logiky. To ale znamená, že každá metoda nutně zároveň ve svých důsledcích i něco odmítá, znamená to, že má proto i ontologické důsledky (s. 178).

26) Daniela TINKOVÁ, *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*, Praha 2004, Argo.

27) Lucie STORCHOVÁ, *Vedení manželství a etika sebe samé(ho) v českých preskriptivních spisech 16. a 17. století*, in: Jana Ratajová – Lucie Storchová (eds.), *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření boží. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku*, Praha 2009, Scriptorium, s. 776-820,

28) Veronika ČAPSKÁ, *Představy společenství a strategie sebeprezentace. Řád servitů v habsburské monarchii (1613-1780)*, Praha 2011, Scriptorium.

29) Pavla HORSKÁ – Eduard MAUR – Jiří MUSIL, *Zrod Velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa*, Praha – Litomyšl 2002, Paseka; Markus CERMÁN – Hermann ZEITLHOFER (Hg.), *Soziale Strukturen in Böhmen. Ein regionaler Vergleich von Wirtschaft und Gesellschaft in Gutsherrschaften, 16.-19. Jahrhundert*, Wien – München 2002. Na tomto sborníku se podílela řada českých badatelů, např. Eduard Maur, Josef Grulich, Alice Velková-Klásterská, Dana Štefanová, Alena Pazderová a Lenka Matušíková.

30) Bez toho, že bych citoval konkrétní díla jednotlivých edičních řad, řeknu jen, že je to značná zásluha redakční práce kupříkladu Martina Nodla, Zdeňka Hojdy, Vlasty a Karla Kubišových, Jiřího Hanuše a dalších.

31) František ŠMAHEL, *Husitská revoluce*, díl I.: *Doba vymknutá z kloubů*, Praha 1993, Historický ústav AV ČR; Miroslav HROCH, *V národním zájmu. Požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě*, Praha 1999, Nakladatelství Lidové noviny.

32) Srov. např.: Jiří ŠUBRT (ed.), *Historická sociologie*, Plzeň 2007, Aleš Čeněk; Johann P. ARNASON – Ladislav BENYOVSZKY – Marek SKOVAJSA (eds.), *Dějinnost, nadcivilizace a modernita. Studie k Patočkově konceptu nadcivilizace*, a Praha 2010, Togga.